

Universitat Autònoma
de Barcelona

El Genocidi Armeni

The Armenian Genocide

Հայոց ցեղասպանություն

Mariona Rovira Masplà

Treball de Fi de Grau

Grau d'Història

Tutor: Javier Rodrigo Sánchez

Departament d'Història Moderna i Contemporània

Facultat de Filosofia i Lletres

Curs 2016-2017

El Genocidi Armeni

RESUM: Els Genocidi Armeni comès per part del Comitè d'Unió i Progrés (CUP, Ittihad ve Terakki Cemiyeti, també conegut com els Joves Turcs) entre 1915 i 1923 és considerat el primer genocidi modern del segle XX. A través de bibliografia actualitzada, fonts diplomàtiques contemporànies als fets i el debat historiogràfic sobre el tema s'analitza la violència política exercida per part de l'estat sobre la minoria armènia a l'Imperi Otomà, fent al·lusió als precedents, als fets i també al debat obert actual sobre el reconeixement d'aquest. S'ha inclòs també una perspectiva de gènere ja que va tenir un paper protagonista en les deportacions.

Paraules clau: Genocidi Armeni, Comitè d'Unió i Progrés, violència política, segle XX, gènere.

The Armenian Genocide

ABSTRACT: The Armenian Genocide carried out by the Committee of Union and Progress (CUP, Ittihad ve Terakki Cemiyeti, also known as the Young Turks) between 1915-1923 has been considered the first modern genocide in the Twentieth-Century. The aim of this paper is to analyse political violence carried out by the Ottoman authorities against Armenian minority in the Ottoman Empire through the revision of the existing literature on the field, the analysis of diplomatic witnesses and the historiographical debate on the subject including its precedents, its major events and the open debate about crime. A gender perspective has also been included since it played a leading role in the deportations.

Key words: genocide, Armenian Genocide, Committee of Union and Progress, political violence, twentieth century, gender.

ÍNDEX

1. Introducció	1
2. El Genocidi Armeni: un cas exemplificant	4
2.1. Debat al voltant del concepte «genocidi»	4
2.2. El violent segle XX	6
2.3. Precedents i fets del Genocidi Armeni.....	9
2.4. Mecanismes de l'estat per justificar la deportació massiva de la població armènia	17
2.5. Qüestió de gènere en el Genocidi Armeni	19
2.6. Reconeixement del Genocidi Armeni i debat historiogràfic.....	21
3. Conclusions	24
4. Bibliografia.....	26

1. Introducció

El Genocidi Armeni està considerat el primer genocidi modern del segle XX.¹ Abans de l'existència del terme «genocidi», ja havia estat qualificat d'holocaust, infern, extermini racial o assassinat d'una nació.² Un cop establert el mot i la seva connotació per part del jurista polonès Raphael Lemkin, les matances contra la població armènia entre 1915 i 1923 per part del Comitè d'Unió i Progrés (CUP), en turc *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, més conegut amb el nom de «Joves Turcs», ja van poder ser qualificades com a genocidi.

El següent treball pretén analitzar diferents aspectes a través de les massacres comeses contra la minoria armènia resident a l'Imperi Otomà des de finals del segle XIX i especialment a partir d'inicis del segle XX.

En primer lloc, es presenta el debat al voltant el concepte «genocidi». No només es mostra el significat del concepte jurídic aparegut per primer cop el 1948 sinó també les limitacions d'aquest i les aportacions més recents al voltant d'aquest aspecte.

En segon lloc, es presenta el punt d'inflexió que suposa la Primera Guerra Mundial (1914-1918) a partir de la qual s'iniciarà el segle més violent de la història de la humanitat. El segle XX estarà caracteritzat per les revolucions però també per la violència extrema a través de la modernització, l'ús de nova tecnologia, matances en massa, deportacions, genocidis i la «brutalització»³ de la política i la vida quotidiana.

En tercer lloc, s'exposen els precedents del Genocidi Armeni per entendre millor la dinàmica d'exclusió i l'inici de la construcció d'un discurs contra la minoria majoritària de l'Imperi Otomà: els armenis. També es presenten els esdeveniments genocides entre 1915 i 1923.

En quart lloc, s'analitzen els mecanismes de l'estat per justificar la deportació massiva de la població armènia a través de la construcció de la categoria «enemic», la situació d'excepcionalitat que donava la Gran Guerra o els mecanismes de contrainsurgència que es van aplicar a la població armènia, entre d'altres.

¹ Alguns autors consideren que el primer genocidi del segle XX és el dels Herero perpetrat pels alemanys entre 1904 i 1907. En KRAMER, Alan (2009): "Asesinatos en masa y genocidio entre 1914 y 1945: un intento de análisis comparativo", *Ayer*, nº 76, pp. 177 – 205.

² HOVANNISIAN, Richard G. (ed.) (1992): *The Armenian Genocide: History, Politics, Ethics*, London: MacMillan, p. XVI.

³ En MOSSE, George L. (2016): *Soldados caídos: la transformación de la memoria de las guerras mundiales*, Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

En cinquè lloc, s'ha donat importància a la qüestió de gènere, vessant historiogràfica poc tractada degut a la seva relativa novetat però que no és sinònim de poc rellevant ja que, tal i com s'observarà, jugarà un paper digne de consideració en el Genocidi Armeni.

En sisè lloc, es para atenció al reconeixement del Genocidi Armeni en l'actualitat per part dels diferents estats, la negació dels esdeveniments i també el debat historiogràfic i polític al voltant d'aquest. Es mostra com un esdeveniments ocorregut fa més de cent anys encara juga un paper polític primordial en la relació entre diferents estats.

Finalment, s'estableixen unes conclusions a partir de l'anàlisi de tots els aspectes anomenats anteriorment i es proposen possibles investigacions relacionades amb el tema que poden contribuir a un coneixement més ampli d'aquest.

Per realitzar aquest treball, s'ha utilitzat la bibliografia més actualitzada i recent possible, reunint experts no només sobre el Genocidi Armeni sinó també sobre violència al segle XX com Kramer, Rodrigo o Traverso. També s'ha utilitzat autors com Shaw o Pérez Triviño per analitzar i comprendre què abasta i què deixa de banda la conceptualització de «genocidi». Alhora, per confirmar com els estrangers que residien a Turquia en el moment dels fets eren conscients de les atrocitats que s'estaven cometent, s'han utilitzat fonts diplomàtiques per corroborar-ho com, per exemple, el testimoni del missioner alemany Johannes Lepsius o l'ambaixador dels EEUU Henry Morgenthau.

És precís assenyalar que durant la recerca bibliogràfica s'ha trobat una gran quantitat d'autors negacionistes del Genocidi Armeni. Cal esmentar-ne la seva existència ja que no hi ha un acord unànim sobre la definició com a genocidi de la violència exercida contra la minoria armènia per part dels Joves Turcs. Actualment, l'accés als arxius turcs que podrien fer tombar la balança historiogràfica cap a un costat o altre està restringit. L'eliminació de la informació relativa als esdeveniments, feta *a posteriori*, dificulta en l'actualitat el treball i investigacions dels historiadors que intenten reconstruir i entendre què va passar i els mecanismes amb els quals es va dur a terme aquest genocidi. Aquests historiadors s'han basat en la història oral i les fonts diplomàtiques contemporànies als fets per aportar noves proves o qüestions a resoldre.

Per altra banda, la discussió sobre el Genocidi Armeni és un debat actual no només en l'àmbit historiogràfic sinó que traspassa les fronteres i arriba al terreny polític i de la memòria. Tot i tractar-se de fets relativament llunyans, fills o néts de la generació armènia

que va viure'ls segueixen reivindicant la seva memòria, reconstruint els relats a partir de la memòria.

A partir del cinquantè aniversari del Genocidi Armeni, es va despertar un nou interès per part de la historiografia que va portar a investigar sobre el fenomen. A més, també es va innovar gràcies a l'aplicació de noves tendències historiogràfiques més recents dels anys 60, per exemple, la història oral d'alguns dels supervivents residents sobretot als EEUU però també a Canadà, França i Síria.

2. El Genocidi Armeni: un cas exemplificant

2.1. Debat al voltant del concepte «genocidi»

Tot i que en el present treball s'analitzi un cas exemplificant de genocidi, s'ha de tenir en compte que el concepte «genocidi» des de la seva invenció el 1944 ha portat darrere seu una gran polèmica. Tot i així, ha estat una categoria clau per estudiar la violència a Europa al segle XX.⁴ El 1944 el professor de dret i jurista polonès Raphael Lemkin en la seva obra *Axis Rule in Occupied Europe* va formular el terme «genocidi» *ex novo* a partir de la combinació de dues paraules: la paraula grega γένος (*génos*, 'raça', 'tribu', 'ètnia') i del sufix llatí *cide* (de *caedere*, 'matar').⁵ Per Lemkin, el genocidi anava més enllà de l'eliminació física en massa: era l'acte intencionat d'eliminar grups nacionals, racials o religiosos. El genocidi no només s'havia de considerar un crim nacional sinó també internacional ja que es duia a terme contra la humanitat per la seva barbàrie en massa.⁶

S'ha de tenir en compte en quin context apareix el concepte: l'Holocaust és el genocidi que marca el punt d'inflexió en la confecció del concepte. Segons Pérez Triviño, l'Holocaust va remoure consciències entre les potències occidentals, fet que les va portar a legislar per condemnar i evitar la repetició d'aquests crims contra la humanitat.⁷

D'aquesta manera, la definició de «genocidi» i els aspectes relacionats amb aquesta van portar a la confecció d'un document, la *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, aprovat per l'Assemblea de l'ONU el 9 de desembre de 1948. Aquest no només suposava una nova etapa teòrica pel Dret Internacional sinó que va obrir una nova època en la qual historiadors, politòlegs i sociòlegs haurien d'investigar els genocidis de forma comparativa. Tot i la definició, alguns punts no van quedar clars, fet que va portar i porta encara avui en dia a la discussió sobre què és realment un genocidi.

El concepte «genocidi» establert i aplicat el 1948 encara està vigent i no ha estat sotmès a modificacions. És una categoria jurídica legal tancada. Alguns experts creuen que s'hauria d'augmentar els seus límits per tal de fer-hi caber més matances. Una de les característiques que no s'inclouen és la vessant política, per exemple.

⁴ RODRIGO, Javier (2014): "Dark, bloody and savage: Twentieth-century European violence and its narratives", *Culture & History Digital Journal*, 3, p. 3.

⁵ LEMKIN, Raphael (1944): *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation. Analysis of Government. Proposals for Redress*, Washington D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, p. 79.

⁶ *Ibid.*, pp. 79 – 95.

⁷ PÉREZ TRIVIÑO, José Luís (2013): "Genocidio", *Eunomia. Revista en cultura de la Legalidad*, 5, p. 234.

El genocidi és diferent a la guerra perquè va dedicat als ciutadans i no als sobirans i als exèrcits. Per tant, el crim no es comet només contra una persona sinó contra un col·lectiu com a grup.⁸ No cal que s'aconsegueixi l'objectiu per tal que sigui considerat com a tal però és necessari que hi hagi la intencionalitat. Per tant, amb aquesta definició i segons els experts, es redueixen moltes matances que han estat considerades genocidi com, per exemple, la conquesta d'Amèrica a partir de de 1492, entre d'altres.

En general, hi ha dos aspectes que han generat discussió: en primer lloc, la caracterització dels grups i, en concret, l'exclusió d'altres grups, especialment el polític com a grup-víctima. Encara que s'hagi definit el genocidi com l'atac intencionat a grups nacionals, ètnics, religiosos o racials ha suposat un problema ja que és molt complicat encabir de manera hermètica i perfecta els diferents casos en cada un d'ells. L'exclusió dels grups polítics porta encara a l'actualitat a una discussió sobre les limitacions del terme i les seves implicacions legislatives. S'ha de tenir en compte però, tal i com mostra Pérez Triviño, que si en el seu moment s'hagués considerat que també entraven a la definició de genocidi les matances polítiques segurament, per exemple, la URSS encapçalada per Stalin no hagués votat a favor ja que s'havien produït nombroses matances contra els opositors polítics. Alguns autors diuen que no s'hauria de regir per si eren o no un tipus de grup concret sinó només que es tractés d'un grup nombrós.

En segon lloc, la noció «intenció» ha causat també nombrosos debats i discussions. L'acció criminal intencionada no anava dirigida a un individu sinó a un col·lectiu en el qual aquest s'inseria i conformava un grup ètnic, racial, religiós o nacional. Es volia destruir el grup en totes les seves manifestacions. És molt difícil determinar si hi havia intencionalitat ja que es tracta d'estats mentals i no externs i moltes vegades els documents que ho corroborarien han estat destruïts.⁹

Actualment però, tot i importar molt el paper de la víctima com a protagonista en el genocidi, també s'ha fixat l'atenció en els perpetradors. La violència infligida havia de respondre a un mecanisme preestablert i a un pla global i conegut per eliminar els qui formaven part de la categoria de víctima.¹⁰ Des de la història també s'ha discutit sobre les limitacions del terme.

⁸ SHAW, Martin (2015): *What is genocide?*, Cambridge: Polity Press, p. 158.

⁹ PÉREZ TRIVIÑO, José Luis, *op. cit.*, p. 238.

¹⁰ RODRIGO, Javier, *Dark, bloody and savage*, *op. cit.*, p. 3.

2.2. El violent segle XX

La Gran Guerra (1914-1918), segons l'historiador marxista Eric Hobsbawm i la seva obra *Historia del siglo XX*, inicia el segle XX. El «curt segle XX» que aniria des de 1914 fins la caiguda del mur de Berlín el 1989 o de la URSS el 1991 seria el període en el qual es produirien dues guerres mundials que caracteritzarien tota la primera meitat del segle XX i revolucions com la Russa el 1917 que canviarien l'ordre geopolític del món.¹¹ També es produirien les majors atrocitats lligades a l'avenç tecnològic, al darwinisme social, al racisme o al positivisme. El mateix Hobsbawm va descriure el segle XX com el segle de la “barbàrie” o de la “guerra total”. Molts historiadors, tal i com mostra Rodrigo, han qualificat el segle XX com el més violent de la història de la humanitat.¹²

Aquest curt segle XX estaria marcat per la ideologia (liberalisme, nacionalsocialisme i comunisme soviètic, entre d'altres) que seria, en bona mesura, la causant dels conflictes més intensos.

En els últims 20/30 anys s'ha començat a escriure sobre les matances en massa i els genocidis al segle XX. Al llarg del segle XX, es produiria una modernització de les formes de matar gràcies al ràpid avenç tecnològic que permetria i donaria lloc a les deportacions i assassinats en massa com el Genocidi Armeni o l'Holocaust. Aquests actes violents es feien en nom de la modernitat, del progrés racional i no en nom d'una regressió històrica.¹³

Així doncs, el segle XX seria un segle caracteritzat per guerres, la neteja ètnica i racial, les deportacions en massa, la revolució, el genocidi i les persecucions polítiques.¹⁴ És evident que en altres segles hi va haver molta violència però no de la mateixa manera que durant el segle XX ja que no es disposava del mateix tipus de recursos.¹⁵ S'ha de tenir en compte que, moltes vegades, una part de la historiografia o altres disciplines com l'antropologia, les ciències polítiques o la sociologia, ciències que també han estudiat la violència, han deshumanitzat, demonitzat o caracteritzat com a boig el perpetrador, portant així a una banalització fruit d'atribuir un caràcter irracional als seus actes.¹⁶ Presentar aquestes experiències violentes com un espectacle de bogeria o un fet

¹¹ TRAVERSO, Enzo (2013): “Memoria y conflicto. Las violencias del siglo XX”, CCCB. Recuperat de [http://www.cccb.org/rcs_gene/traverso.pdf], p. 1. (consultada el 13 de març de 2017)

¹² RODRIGO, Javier (2014): *Políticas de la violencia. Europa, siglo XX*, Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, pp. 9 i 10.

¹³ TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 1.

¹⁴ RODRIGO, Javier, *Dark, bloody and savage, op. cit.*, p. 2.

¹⁵ *Ibid.*, p. 2.

¹⁶ *Ibid.*, p. 2.

monstruós fa que es banalitzí el procés històric i es produeixi una distorsió de la realitat. Això s'observa clarament a través de l'Holocaust: no s'analitza la progressiva presa del poder per part dels nacionalsocialistes amb el seu projecte racional en relació amb el moment històric d'aleshores sinó a partir de l'any 1942 amb l'*Endlösung*.

La Gran Guerra oferia una guerra deshumanitzada a causa de la superioritat tecnològica que no requeria el combat cos a cos. Si es deshumanitzava l'enemic, es contribuïa a legitimar la seva eliminació. Així ho mostrava el pintor Otto Dix en les seves obres pictòriques, caracteritzades per persones i escenaris bèl·lics on la mort i la destrucció era representada de manera morbosa i no gloriosa com en obres anteriors. Rosa Luxemburg o Franz Kafka, contemporanis a la Gran Guerra, van percebre que aquell conflicte era nou, no tenia les característiques de les guerres dels segles passats.

La Primera Guerra Mundial (1914-1918) va ser una guerra total i va suposar un canvi radical respecte el segle XIX, un segle marcat per la diplomàcia, la pau, el progrés, el modernisme i el liberalisme, a Europa bàsicament. Molts autors, entre ells Traverso i Löwy, coincideixen en afirmar que aquesta "barbàrie moderna" era racional amb una legitimació "biològica", "racial" i "higiènica".¹⁷

Al llarg del segle XX hi ha un seguit de crims que són considerats per alguns historiadors com a genocidis: la matança dels Herero a principis del segle XX a Àfrica del Sud (Namíbia) per part dels alemanys, el Genocidi Armeni, l'Holocaust, el genocidi de gitanos en el context de la Segona Guerra Mundial, la fam a Ucraïna, més coneguda com el *Holodomor* (1932-1933), el Khmer Rouge a Cambodja o la matança de Srebrenica a Bòsnia el 1995, entre d'altres. Traverso esmenta que les dues guerres totals de la primera meitat del segle XX són "laboratoris antropològics" en els quals es van dissenyar les condicions fonamentals dels genocidis moderns i de l'extermini industrial del segle XX.¹⁸ La Gran Guerra és un punt d'inflexió i inicia una guerra de conquesta i extermini amb uns mitjans tècnics de destrucció molt més poderosos que els utilitzats en el segle anterior a Àsia o Àfrica.¹⁹

La Gran Guerra va suposar un abans i després que marcaria el nou segle i les noves maneres de fer la guerra. Com a conseqüència de la Gran Guerra van sorgir les diverses

¹⁷ TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 1 i LÖWY, Michael (1996): "Barbarie y modernidad en el siglo XX", *Revuelta global*. Recuperat de [http://revoltaglobal.cat/IMG/pdf/Barbarie_y_modernidad_en_el_siglo_XX-lowy.pdf] (consultada el 13 de març de 2017)

¹⁸ TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 3.

¹⁹ *Ibid.*, p. 3.

ideologies que marcarien el segle XX. Ja en el segle XX sorgirà el paper de les víctimes que va molt lligat al concepte «memòria».

Segons Bloxham i Moses, el genocidi i la neteja ètnica han ser de considerades formes de violència política exercides des dels òrgans estatals perquè es polititza la nacionalitat, l'ètnia, la raça i la religió.²⁰ Les víctimes eren estigmatitzades com a traïdores o perilloses per la seguretat nacional. Les minories han estat assassinades i deportades a Europa al llarg del segle XX amb una lògica de dominació ètnica o simplement de destrucció.²¹

S'ha de tenir en compte que el punt d'inflexió que suposa la Primera Guerra Mundial no només fa referència a l'extrema violència que s'aplicarà sinó també que el civil serà considerat com un objectiu.²² Segons Rodrigo, els civils que no combatien van ser l'objectiu principal de les massacres en massa. La violència i el terror són unes variables sense les quals no s'entén el segle XX.²³

El racisme és un tret característic no només del Genocidi Armeni per part dels turcs sinó també en l'Holocaust (contra els jueus) i al Khmer Rouge (contra musulmans). El component religiós s'assimilava moltes vegades a la raça, és a dir, els armenis eren cristians però alhora eren considerats inferiors racialment igual que els jueus que no eren reprimits per la seva religió sinó per la seva condició racial.

Els Joves Turcs volien construir un estat racialment pur a Turquia aprofitant el context de la Gran Guerra. Els contextos de guerra donen peu a una actuació marcial, un estat d'excepció en el qual es duen a terme accions que, segurament, en un moment de pau no es produirien o si es produïssin serien condemnades per la resta de nacions.²⁴

Alguns historiadors afirmen que Europa s'havia acostumat a les massacres i l'extermini i per aquest motiu no van adonar-se del Genocidi Armeni.²⁵

Historiadors com Kramer destaquen que cada un dels esdeveniments de la Primera Guerra Mundial s'han estudiat de manera aïllada de la resta, sense cap tipus de

²⁰ “Genocide and ethnic cleansing are forms of political violence because they politicize nationality, ethnicity race and religion” En BLOXHAM, Donald i GERWARTH, Robert (2011): *Political Violence in Twentieth-Century Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 87.

²¹ *Ibid.*, p. 88.

²² BRUNETEAU, Bernard (2006): *El siglo de los genocidios: violencias, masacres y procesos genocidas desde Armenia a Ruanda*, Madrid: Alianza Editorial, p. 49.

²³ RODRIGO, Javier, *Dark, bloody and savage*, *op. cit.*, pp. 1 i 2.

²⁴ KRAMER, Alan (2007): *Dynamic of Destruction. Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford: Oxford University Press, p. 148.

²⁵ TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 4.

connexió.²⁶ Això no només fa referència als esdeveniments que es relacionen amb la Gran Guerra sinó també a la mateixa guerra ja que quan es pensa en aquesta es té la imatge únicament de les trinxeres al front oest quan en realitat hi havia dos front més oberts: al front rus i a l'Imperi Otomà. Sense una història comparada no es poden establir conclusions contundents i més clarificadores.

Les minories no-musulmanes que vivien dins l'Imperi Otomà serien en les quals recauria l'opressió ja que serien les més vulnerables. Els Joves Turcs eren conscients que si duïen a terme una aniquilació de la població armènia en temps de pau podria comportar la intervenció de les potències estrangeres. Tot i així, el context de la Primera Guerra Mundial els va dotar de la cobertura bèl·lica que necessitaven.²⁷

2.3. Precedents i fets del Genocidi Armeni

La població armènia feia molts anys que vivia en el territori de l'antiga Armènia en el moment que es va crear l'Imperi Otomà el 1299. Sota el paraigües del gran Imperi Otomà hi convivia una gran quantitat d'ètnies i religions: armenis, kurds, grecs, jueus, circassians, lazis, assiris i tàrtars. L'Imperi Otomà les respectava i tolerava a canvi d'un impost i d'algunes normes concretes que beneficiaven en certs moments als ciutadans otomans i no a les minories. Les minories no-musulmanes eren súbdites del sultà però no ciutadanes de l'Imperi Otomà. S'ha de tenir en compte la relació entre musulmans i no-musulmans per entendre què va portar a la “solució final de la qüestió armènia”.²⁸

S'ha afirmat que durant el segle XIX els armenis van viure en pau. Tot i així, no era pau sinó que eren millors condicions respecte el que seria el segle XX: un segle de violència sistematitzada i racionalitzada des dels òrgans estatals.

Aquestes minories no-musulmanes tenien alguns drets. La majoria d'aquestes tenien una certa autonomia religiosa. El sultà dictava les lleis però moltes vegades, des dels governs locals, se n'aplicaven unes altres, sobretot aquelles que feien referència al matrimoni i a l'herència. Després que els grecs portessin a terme la guerra per la seva independència entre 1821 i 1827, bona part de la població armènia va convertir-se en la

²⁶ KRAMER, Alan (2014): “Violència y cultura en la Primera Guerra Mundial” en MORENTE, Francisco i RODRIGO, Javier (eds.) (2014): *Tierras de nadie. La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias*, Granada: Comares Historia, p. 21.

²⁷ AKÇAM, Taner (2006): *A Shameful Act: the Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility*, Nova York: Metropolitan Books, p. 107.

²⁸ *Ibid.*, p. 20.

nova burgesia administrativa, funcionaris al servei de l'estat i les classes mitjanes comerciants. Els armenis van començar a ocupar càrrecs importants.²⁹

El sultà Mahmud II intentaria dur a terme sense èxit una reforma en relació a la població armènia. Es van iniciar una sèrie de reformes de les estructures dels *millet* que serien conegudes amb el nom de *Tanzimat*. Bruneteau descriu el *Tanzimat* com “el periodo de 1839 a 1876 en el que se emprendieron una serie de reformas de carácter liberal destinadas a detener la decadencia del Imperio”.³⁰ A la pràctica, no va ser reformes reals. Els musulmans estaven acostumats a tenir un paper dominant a l'Imperi i ara sentien que la igualtat legal els perjudicava a ells mentre els cristians seguien tenint autonomia. A més, estaven ressentits ja que qui havia promocionat les reformes eren les potències exteriors i això era vist com una pèrdua de la sobirania nacional. Les condicions de vida de la població armènia van seguir empitjorant. El tsar Nicolàs I ja havia qualificat l'Imperi Otomà com «l'home malalt d'Europa» al segle XIX per les seves contínues pèrdues territorials.

Després de la Guerra russo-turca (1877-1878), es va dur a terme el Congrés de Berlín (1878). En el tractat que se'n va derivar apareixia l'article 61 que obligava l'Imperi Otomà, en termes generals, a introduir millores en les províncies habitades per armenis. Així doncs, la «qüestió armènia» passava a ser un assumpte internacional.³¹

El Tractat de Berlín donava drets polítics, civils i religiosos a la població armènia sota el control dels *Great Powers*. Això va provocar que les acusacions de traïció als armenis s'agreugessin ja que demanaven ajuda a l'exterior. Tot i així, ni els russos ni les potències que van signar el tractat van atendre les peticions armènies ja que aquests no eren majoria poblacional en cap de les sis províncies d'Anatòlia en les quals es concentraven.³²

A partir dels anys 80 del segle XIX, hi va haver una creixent politització i nacionalisme de la població armènia per reclamar mesures que milloressin la seva condició. Això es veu en la creació del primer partit nacionalista, el Partit Armenakan, fundat el 1885 o la Federació Revolucionària Armènia (FRA) el 1890 que pretenia unir tots els nacionalistes armenis.³³

²⁹ VEIGA, Francisco (2006): *El turco: Diez siglos a las puertas de Europa*, Barcelona: Debate, p. 407.

³⁰ BRUNETEAU, Bernard, *op. cit.*, p. 60.

³¹ HINTILIAN, George (2003): “El genocidio armenio”, *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*, nº10, pp. 65 – 94 i Article nº 61 del Congrés de Berlín, 1878.

³² VEIGA, Francisco, *op. cit.*, p. 409.

³³ *Ibid.*, pp. 410 – 411.

Les reformes no van ser reals, fet que es demostra en les «massacres hamidianes» entre 1894 i 1896. Les matances es van iniciar el 1894 a la ciutat de Sassoon amb una suposada revolta fiscal. En realitat, era a causa d'un seguit d'actes violents, persecucions i una desorbitada imposició fiscal. La repressió que va seguir a aquesta revolta va ser molt dura per la població armènia. La revolta es va estendre per tots els territoris veïns on hi vivien armenis. En aquestes massacres no hi va haver-hi deportació ja que, segons Hintilian, el propòsit principal era “la destrucció econòmica, cultural y psicològica a gran escala, mediante una serie de masacres selectivas”.³⁴ Segons Moses i Bloxham, les massacres de 1894 a 1896 significaven “posar els armenis al seu lloc”, és a dir, es buscava preservar la primacia dels musulmans.³⁵ Van ser assassinades entre unes 200.000 i 300.000 persones. Altres autors parlen d'entre 80.000 i 120.000 armenis.³⁶ Tot i les crítiques que van fer les potències occidentals, sobretot Gran Bretanya, França i els EEUU, la reacció d'aquestes va ser pràcticament nul·la, fet que demostrava que es podien dur a terme massacres similars a aquestes sense estar condicionats per una possible intervenció exterior. Alguns observadors internacionals ja advertien del perill de les massacres i de les intencions per part de l'Imperi Otomà.

A principis del segle XX hi havia aproximadament dos milions d'armenis, la majoria dels quals vivien a les sis províncies històriques armènies: Sivas, Diyarbakir, Harput, Erzurum, Bitlis i Van. Els armenis eren la minoria no-musulmana majoritària de l'Imperi Otomà.

Iniciat el segle XX, les noves ideologies modernes, entre elles el darwinisme social, la idea de raça, la neteja ètnica, la purificació social o el positivisme sociològic van impregnar l'ideari d'un grup ultranacionalista i revolucionari turc que deposaria el Sultà Abdul Hamid II amb la Revolució de 1908: el Comitè Unió i Progrés (CUP), més conegut amb el nom de «Joves Turcs». Tot i ser coneguts com els perpetradors del Genocidi Armeni, les polítiques impulsades per part del sultà Abdul Hamid II, regnant des de 1876, van contribuir a assassinats de la població armènia. Progressivament, les condicions de vida dels armenis van anar empitjorant. Cal destacar que el grup es crearia coincidint amb el centenari de la Revolució Francesa el 1889. Eren estudiants de l'escola mèdica militar d'Istanbul que van crear un primer nucli de caràcter conspirador, inspirant-

³⁴ HINTILIAN, George, *op. cit.*, p. 77.

³⁵ BLOXHAM, Donald i GERWARTH, Robert, *op. cit.*, p. 94.

³⁶ BELLAMY, Alex J. (2012): *Massacres & Morality. Mass Atrocities in an Age of Civilian Immunity*, Oxford: Oxford University Press, p. 60.

se en les cèl·lules dels Joves Otomans, joves intel·lectuals que s'havien constituït com l'oposició al sultanat i la seva forma de govern durant el segle XIX. Aquests van dur a terme cops d'estat fallits el 1895 i 1897. Tot i semblar estar molt debilitats, el CUP experimentaria un realçament que conclouria en la revolució de 1908.³⁷ Degut als problemes polítics i territorials de l'Imperi i l'amenaça de perdre altres territoris per revoltes nacionalistes a Macedònia, conspiradors amb base a Tessalònica, amb el suport d'una part de l'exèrcit otomà i també intel·lectuals que es trobaven fora del país, bàsicament a París, van exigir al sultà Abdul Hamid II restaurar la constitució de 1876. El sultà va convocar el Parlament com demanaven els sollevats, fet que va assenyalar el triomf del que s'anomenaria la Revolució dels Joves Turcs el 23 de juliol de 1908. L'oposició contra el règim d'Abdul Hamid II havia acabat per unir els nuclis dels Joves Turcs en diversos moviments nacionalistes i separatistes, especialment armenis i albanesos.³⁸

Durant el govern del sultà Abdul Hamid II el 1876 s'havia abandonat l'otomanisme establert durant el període *Tanzimat* (1839-1876) i va iniciar-se el panislamisme, un moviment politicoreligiós que propugnava la unió dels diferents països islàmics, la reforma de l'islam i un impuls de la ciència i la tecnologia per tal que aquests fossin autosuficients i no necessitessin l'ajuda de l'exterior. L'aparició d'aquesta nova ideologia estava relacionada amb la presència occidental.

Després que els Joves Turcs deposessin Abdul Hamid II el 1908 es va passar de l'otomanisme al turquisme.³⁹ En principi, els Joves Turcs pensaven en un govern multi-ètnic però ràpidament aquesta idea va desaparèixer. A més, les matances a Adana (Cilícia) l'abril de 1909, les quals ocasionarien la mort d'aproximadament 25.000 armenis, marcarien un gir en la relació entre armenis i turcs.⁴⁰ Tot i així, molts armenis seguirien mostrant lleialtat enrolant-se a l'exèrcit per participar en les Guerres Balcàniques (1912-1913) i a la Gran Guerra. La relació entre armenis i turcs es tensaria encara més durant el conflicte als Balcans en el qual l'Imperi Otomà perdria pràcticament totes les possessions que tenia: Albània, Macedònia i bona part de Tràcia. La derrota va provocar el desplaçament d'aproximadament 800.000 musulmans que van passar a formar part del territori otomà i ocuparien algunes regions habitades per població

³⁷ VEIGA, Francisco, *op. cit.*, pp. 363 – 417.

³⁸ *Ibid.*, p. 383.

³⁹ HINTILIAN, George, *op. cit.*, p. 79 i DADRIAN, Vahakn (1995): *The History of Armenian Genocide: Ethnic Conflicts from the Balkan to Anatolia to the Caucasus*, Nova York: Berghahn Books, p. 181.

⁴⁰ RODRIGO, Javier, *Políticas de la violencia, op. cit.*, p. 68.

armènia. Bona part dels quadres del CUP veien impossible una convivència i igualtat entre les diferents ètnies i van començar a propugnar el turquisme. Així ho mostra l'obra de Ziya Gökalp, ideòleg dels Joves Turcs, *The Two Mistakes of Tanzimat* que mostrava que l'intent d'igualtat per part de Mahmud II amb les *Tanzimat* havia fracassat rotundament. La intenció de l'Imperi Otomà era crear un nacionalisme turc que transformés l'imperi en un estat nacional modern dominat pels turcs amb una ideologia de superioritat turca.⁴¹

El 23 de gener de 1913 es va dur a terme un cop d'estat intern que implantaria un triumvirat dictatorial amb els «Tres Paşa» com a membres principals del CUP i governants de l'Imperi Otomà: Enver Paşa com a Ministre de Guerra; Talaat Paşa com a Gran Visir i Ministre de l'Interior i Kemal Paşa com a Ministre de Marina.

Així doncs, amb l'inici de la Primera Guerra Mundial i l'entrada de l'Imperi Otomà al conflicte dins el bàndol de les Potències Centrals (Alemanya, Àustria-Hongria i Bulgària), estaria instaurat un règim de partit únic que donava plens poder al CUP i va donar lloc a les primeres decisions d'eradicar a grecs i armenis, dos grups que tenien un gran pes econòmic dins l'Imperi Otomà.⁴² L'aspecte econòmic en el Genocidi Armeni va tenir molta rellevància ja que les finances de l'estat estaven arruïnades, hi havia una inflació molt gran i una situació econòmica pèssima que es va agreujar amb l'entrada de l'Imperi Otomà a la Primera Guerra Mundial, tal i com mostra Gerlach.⁴³

El 2 d'agost de 1914 l'Imperi Otomà va decretar la mobilització general. El gruix d'homes armenis útils, uns 400.000, s'enrolarien a l'exèrcit otomà. A principis de 1915, les mesures contra els armenis van començar amb el desarmament dels soldats armenis a l'exèrcit otomà, agrupats i enviats a batallons de treball o directament assassinats de manera sumària. També es van buscar armes dins a les llars armènies. El 20 d'abril de 1915 es va produir la insurrecció a la ciutat de Van per part d'unitat d'insurgents ben preparats pels russos amb armament modern que van aconseguir prendre la ciutat. Això seria utilitzat per la propaganda turca per justificar les accions que durien a terme contra els armenis degut a la seva "traïció".⁴⁴

El 24 d'abril de 1915, data en la qual es commemora el Genocidi Armeni, van arrestar, deportar i/o executar les elits armènies, intel·lectuals i dirigents, d'Istanbul i

⁴¹ BELLAMY, Alex J., *op. cit.*, p. 61.

⁴² RODRIGO, Javier, *Políticas de la violencia*, *op. cit.*, p. 69.

⁴³ GERLACH, Christian (2010): *Extremely violent societies. Mass violence in the Twentieth-Century World*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 92 i 93.

⁴⁴ VEIGA, Francisco, *op. cit.*, p. 414.

altres ciutats de província, deixant la comunitat armènia sense líders polítics i intel·lectuals. A continuació, es va procedir a matances d'homes en edat militar, entre 16 i 40 anys, i deportacions de les resta d'armenis per ordre d'accions coordinades entre el CUP i el Ministeri d'Interior encapçalat per Talaat Paşa i les autoritats locals de cada província. La majoria d'accions van ser dutes a terme per part de *Teşkilât-ı Mahsusa* ("Organització Especial"), una unitat paramilitar d'elit organitzada el novembre de 1913 i controlada pel Ministeri de l'Interior i altres agents que s'encarregava de la intel·ligència, la constrainsurgència i altres tasques que el govern no volia que se li associessin.⁴⁵

Enver Paşa va emetre una directiva que establí que els armenis constituïen un perill per l'esforç de guerra i es fixava un pla amb la finalitat d'evacuar la població civil d'aquesta nacionalitat resident en els sis *vilayets* i altres zones de l'Imperi. El 27 de maig de 1915 es va aprovar la Llei provisional de deportació. Les sis províncies orientals que conformaven el territori històric d'Armènia van ser buidades pel pla d'extermini. A l'est, hi va haver una aniquilació, bàsicament d'homes, i, a l'oest, els homes van ser deportats juntament amb les seves famílies. La separació entre homes i dones pretenia trencar el vincle vital i provocar el desordre i la descomposició de la societat armènia.⁴⁶

Els armenis serien traslladats a Iraq, a les valls de l'Èufrates, Urfa i Süleymaniye i també als territoris de l'actual Síria entre abril i setembre de 1915. Els deportats havien de ser "escoltats i protegits" fins el llocs de reassentament. De seguida van començar els excessos i les massacres. Com que es necessitaven soldats al front, els gendarmes que s'ocuparien d'acompanyar les deportacions serien delinqüents alliberats per ordres del Ministeri de l'Interior i unitats irregulars de kurds, circassians o txerkeses.⁴⁷ Durant les deportacions, la població armènia seria gradualment exterminada a causa de malalties, esgotament o privacions d'accés a aigua o menjar. A més, eren assaltats durant les seves llargues marxes per part dels habitants dels diferent llocs pels quals passaven i per tribus kurdes.

Com ja s'ha dit, les accions contra els armenis es van dur a terme bàsicament per part de *Teskilat-i Mahsusa*, fet que porta a pensar en la intencionalitat genocida del govern

⁴⁵ KAISER, Hilmar (2013): "Genocide at the twilight of the Ottoman Empire", en BLOXHAM, Donald i MOSES, A. Dirk (ed.): *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford: Oxford University Press, p. 365.

⁴⁶ RODRIGO, Javier, *Políticas de la violencia*, op. cit., pp. 72 – 73 i BRUNETEAU, Bernard, op. cit., p. 67.

⁴⁷ RODRIGO, Javier, *Políticas de la violencia*, op. cit., pp. 69 – 71.

otomà. L'historiador turc Taner Akçam ha aportat proves documentals en les quals es constata que va existir una decisió per executar en massa població civil armènia, presa pel Comitè Central del CUP a Istanbul, a finals de març, després d'intenses discussions i deliberacions.⁴⁸ La responsabilitat organitzativa era de Bahaettin Sakir, cap de la *Teşkilât-ı Mahsusa* i membre del Comitè Central del CUP. Tot i així, la coordinació general va ser duta a terme per Talaat Paşa.

S'ha de tenir en compte que les decisions preses per part del Comitè Central del CUP no només anirien dirigides a l'extermini del poble armeni sinó que també tindrien una vessant econòmica: *Millî İktisat* era el nom amb el qual era conegut el programa que consistia en l'apropiació de béns individuals i col·lectius dels armenis. D'aquest se'n beneficiarien les elits dels Joves Turcs, l'estat turc i aquells sectors de la societat compromesos amb el moviment del CUP. Les arque de l'estat es van encarregar d'administrar els comptes bancaris dels deportats i els seus béns abandonats amb la promesa que se'ls hi retornarien un cop assentats en un nou territori.⁴⁹ Els béns se'ls podien endur però les propietats immobles que van deixar enrere van ser utilitzades per col·locar població musulmana.⁵⁰ A més, durant aquestes caravanes de la mort, molts van ser espoliats econòmicament ja que els gendarmes van aprofitar per obtenir el benefici econòmic amb la requisita de béns materials dels deportats.⁵¹

Aquells que van aconseguir arribar al destí final de les deportacions, no els hi esperava una cosa millor ja que van ser reclosos a camps on patirien fam, falta d'aigua i les malalties. S'iniciaria així la segona part del genocidi. Alep es va convertir en un dels centres principals de la deportació. Entre febrer i març de 1916 es va decidir per part del Comitè Central del CUP eliminar la resta de deportats. Així doncs, entre abril i desembre de 1916, Deir el-Zor al sud i Ras ul-Aïn al nord van ser dos dels escenaris de massacres sistemàtiques que van provocar centenars de milers de morts. El 28 de juliol de 1916 es va dissoldre el Patriarcat armeni, institució de connotació religiosa que representava el grup històric armeni a Constantinoble, fet que significava "l'acta de desaparició dels armenis".⁵²

⁴⁸ AKÇAM, Taner, *op. cit.*, pp. 149 – 204.

⁴⁹ RODRIGO, Javier, *Políticas de la violencia, op. cit.*, pp. 65 i 71.

⁵⁰ KAISER, Hilmar, *op. cit.*, p. 374.

⁵¹ *Ibid.*, p. 376.

⁵² RODRIGO, Javier, *Políticas de la violencia, op. cit.*, pp. 68 i 73.

No s'ha de perdre de vista que no només els armenis van patir els desplaçament forçosos i massacres sinó que també van fer-ho grecs, assiris o kurds entre d'altres minories existents a l'Imperi Otomà.

Actualment, entre els historiadors hi ha un consens que la xifra d'armenis morts durant el genocidi va ser d'entre uns 800.000 i 1,2 milions. Altres augmenten les xifres fins a 1,5 milions i els revisionistes la rebaixen entre 300.000 i 600.000.

Els dotzè punt dels Catorze Punts de Wilson (1918) donava una esperança a la població armènia: «Ha de asegurarse una segura soberanía, una indudable seguridad de vida y no se ha de impedir la oportunidad de que tengan un desarrollo autónomo. Los Dardanelos habrán de permanecer abiertos de forma permanente a la libre circulación de los navíos y el comercio de todas las naciones bajo garantías internacionales».

Amb el Tractat de Sèvres el 10 d'agost de 1920, els Aliats van establir un tribunal per jutjar els responsables de les massacres. Tot i l'oportunitat de jutjar els perpetradors i reasentar la població armènia, les preocupacions post-bèl·liques sobretot referents a Alemanya, la pujada al poder dels bolxevics i la competició per aconseguir el govern kemalista com a aliat va fer que el càstig contra Turquia fos una prioritat de menor importància pels *Great Powers*. Tal i com diu Bellamy, al final, els tribunals turcs van col·lapsar i aquells armenis que no havien estat deportats des d'Anatòlia van romandre sota el domini turc.⁵³ Tot i així, Turquia reconeixia l'estat lliure i independent d'Armènia amb el qual sotmetria l'arbitratge del President dels EEUU la qüestió de la frontera comú a les províncies d'Erzerum, Trebisonda, Van i Bitlis.

Els Aliats van tenir moltes complicacions a l'hora de reunir suficient proves de les ordres que s'havien donat per procedir a les massacres. Els responsables del genocidi van fugir, altres van ser protegits per les administracions otomanes de Musafà Kemal Atatürk a partir de 1921. Tot i així, alguns perpetradors van ser condemnats per tribunals otomans. El govern volia posar l'èmfasi en la culpabilitat de la *Teşkilât-ı Mahsusa* i dels kurds, intentant treure responsabilitat a l'estat.⁵⁴ Es construiria un discurs nacional que desmentiria en tot moment els fets genocides entre 1915 i 1923.

⁵³ BELLAMY, Alex J., *op. cit.*, p. 69.

⁵⁴ KAISER, Hilmar, *op. cit.*, p. 384.

2.4. Mecanismes de l'estat per justificar la deportació massiva de la població armènia

S'ha de tenir en compte que el perpetrador principal de polítiques de violència és l'estat, sigui contra elements externs, bàsicament altres estats, o contra elements interns, com és el cas del Genocidi Armeni. Com ja s'ha dit anteriorment, primer de tot calia construir la categoria «enemic» per exercir la violència sobre aquest. Tot i que les polítiques de violència estan planejades des de l'estat, no totes són exercides per aquest sinó majoritàriament per organismes que tenen relació amb aquest.⁵⁵

Cal destacar però que aquesta violència que prové de l'estat no sempre es representa a través de la mort de la víctima sinó que també ho fa a través d'altres accions com l'exili, les deportacions, les tortures, les violacions, les persecucions o la repressió política, entre d'altres. El context bèl·lic afavoreix i dona l'escenari propici per realitzar accions que segurament no es podrien exercir en un context no-bèl·lic. Segons Rodrigo, les matances de la minoria armènia a l'Imperi Otomà no van necessitar el context bèl·lic en les matances de 1894-1896 ni tampoc el 1909 però sí que el van necessitar legal i funcionalment quan el genocidi va succeir i s'havia identificat una minoria nacional, l'armènia, com l'enemiga i l'aliada dels enemics de Turquia. Aleshores van ser possibles i justificables les deportacions i les matances en massa.⁵⁶ Altres autors com Kaiser comparteixen la visió que la política va utilitzar l'oportunitat que oferia la guerra per dur a terme un pla que ja havia estat preparat durant anys.⁵⁷

En el context de la Primera Guerra Mundial, es podia atorgar la categoria «enemic» a la població civil armènia perquè se la considerava aliada dels russos. Els armenis passaven a ser un enemic dins les seves pròpies fronteres. Així ho argumentaven els turcs: es defensaven contra l'enemic rebel que havia passat al bàndol rus. Els armenis suposaven una “greu amenaça” que s'havia de traslladar per tal que no fos perillosa pel sosteniment de l'Imperi Otomà i la victòria en la contesa bèl·lica. Els armenis vivien prop de la frontera amb Rússia i, per tant, s'havien de desplaçar per tal que no seguissin les aliances entre aquests.

Aleshores, es va veure la necessitat d'aplicar mecanismes de contrainsurgència ja que, segons els turcs, no es podia diferenciar civils de combatents.⁵⁸ Mesures com

⁵⁵ RODRIGO, Javier, *Dark, bloody and savage*, *op. cit.*, p. 4.

⁵⁶ *Ibid*, p. 5.

⁵⁷ KAISER, Hilmar, *op. cit.*, p. 366.

⁵⁸ BELLAMY, Alex J., *op. cit.*, pp. 63 i 64.

instal·lar camps de concentració on recloure la població civil per tal que no fos reclutada pels guerrillers armenis aliats dels russos ja havien estat aplicades per part de Gran Bretanya a les Guerres Bòer entre 1899 i 1902.⁵⁹ Les autoritats turques afirmaven que els armenis s'havien aixecat en armes contra l'estat i, per tant, s'havia de buidar el terreny d'aquests enemics potencials. S'havien de desplaçar tots els pobles on es reclutaven guerrillers que poguessin donar suport als civils aixecats o amagar-los. Quan els estats s'enfrontaven a insurgències, els governs podien apuntar a la tradició legal que posava els insurgents i els seus suports civils fora la protecció de les lleis de la guerra, fent-los responsable de les represàlies.⁶⁰

El març de 1915 el Comitè Central del CUP va autoritzar a Bahaeddin Sakir per tal que eliminés el “perill intern”.⁶¹ Es presentava com una necessitat per tal que l'Imperi Otomà no fos derrotat. Alguns governs acceptaven que la necessitat de mantenir l'ordre a vegades portava a l'assassinat d'alguns civils. Tot i així, la matança a gran escala com va ser el Genocidi Armeni va ser condemnada internacionalment. Una de les altres justificacions de les matances a armenis va ser el context polític internacional que va obligar per necessitat als turcs a dur a terme matances contra els armenis.⁶² S'ha de tenir en compte que els fets dins el procés genocida no només van estar motivats pels problemes interns entre la població turca i l'armènia sinó també per la implicació dels *Great Powers* als afers interns de l'Imperi Otomà, tal i com mostra Bloxham.⁶³

Tot i així, hi ha autors com Shaw que defensen que era irracional considerar que una població civil com l'armènia era tota ella enemiga de la nació ja que no tenia la mateixa capacitat d'un exèrcit encara que hagués tingut contactes amb Rússia.⁶⁴

L'objectiu principal del CUP era l'establiment d'un control total de l'estat i la societat i un turquisme. Això passava per l'eliminació de les comunitats armènies per assegurar una societat purificada ètnicament pel desenvolupament de la població turca.⁶⁵

Els governs occidentals condemnaven les accions dels turcs que havien sobrepassat els seus límits que poguessin justificar-se per “necessitat”. No hi havia una

⁵⁹ RODRIGO, Javier, *Políticas de la violencia*, op. cit., p. 48.

⁶⁰ BELLAMY, Alex J., op. cit., pp. 95 i 96.

⁶¹ KRAMER, Alan, *Dynamic of Destruction*, op. cit., p. 149.

⁶² BELLAMY, Alex J., op. cit., p. 70.

⁶³ BLOXHAM, Donald (2005): *The Great Game of Genocide. Imperialism, Nationalism, and the Destruction of the Ottoman Armenians*, Nova York: Oxford University Press, pp. 5 i 6.

⁶⁴ SHAW, Martin, op. cit., p. 159.

⁶⁵ BLOXHAM, Donald, op. cit., p. 4.

normativa legal per evitar les matances per part de l'estat dels seus civils. Tot i així, hi havia una moral que ho condemnava.

2.5. Qüestió de gènere en el Genocidi Armeni

La violència, deportació i genocidi en perspectiva de gènere és una vessant recent en l'anàlisi historiogràfica. Fins els anys 80, la història que predominava era la dels homes supervivents de les massacres. No només cal destacar l'escàs anàlisi historiogràfica sobre el gènere femení sinó també el masculí ja que sempre se l'ha assimilat amb universal. Tot i així, és molt interessant veure com el tracte cap als diferents sexes i edats és molt representatiu en aquest tipus de crims.

La vessant de gènere en l'estudi del Genocidi Armeni ha estat poc desenvolupada i és relativament recent però hi ha hagut aportacions sobretot des de la història oral que han intentat reconstruir els fets des d'una perspectiva de gènere i també infantil. Aquesta història oral s'ha fet a partir dels testimonis que van sobreviure a les deportacions, moment en el qual la majoria eren infants o persones joves. També s'ha aconseguit informació a través dels documents diplomàtics que emfatitzaven que la majoria de les accions, després de l'eliminació dels homes de més de 13 o 14 anys, requeien sobre les dones i els nens. És per aquest motiu que alguns historiadors creuen que aquests dos col·lectius van sofrir molt més que no la població armènia masculina que era eliminada amb una certa rapidesa.⁶⁶

La neteja ètnica, la violació, els segrestos, l'esclavitud sexual i els matrimonis forçats van ser temes centrals en el genocidi.⁶⁷ Les dones i nens no van experimentar una mort ràpida, ans al contrari: van ser sotmesos a mesos de deportacions. A més, les dones eren testimonis de la inanició i la mort per deshidratació dels seus fills. S'ha de dir que també hi havia homes en les deportacions però, proporcionalment, n'hi havia menys.

En molts genocidis, les matances immediates es produïen bàsicament als homes. La matança dels homes en primera instància trencava l'estructura social del grup i deixava en una posició vulnerable la resta (nens, dones i vells). Es creia que l'home era qui transmetia la nacionalitat, raça, religió o ètnia i no la dona. La dona, sexe sotmès

⁶⁶ MILLER, Donald E. i TOURYAN MILLER, Lorna (1992): "Women and Children of the Armenian Genocide" en HOVANNISIAN, Richard G. (ed.): *The Armenian Genocide: History, Politics, Ethics*, London: MacMillan, p. 153.

⁶⁷ DERDERIAN, Katharine (2005): "Common fate, Different Experience: Gender-Specific Aspects of the Armenian Genocide, 1915-1917", *Holocaust and Genocide Studies*, vol. 19, nº 1, p. 1.

sistemàticament a l'home, no era portadora d'aquestes qualitats sinó que podia ser corrompuda i transformada fàcilment. De la mateixa manera passava amb els nens ja que, al no haver assolit la seva maduresa, les seves percepcions del món podien ser fàcilment alterades.

Moltes de les accions que es duïen a terme es feien contra els símbols reproductius com els infants o òrgans sexuals femenins per evitar la reproducció del grup. Un cas paradigmàtic que mostra clarament aquesta realitat van ser els nazis amb les seves esterilitzacions per evitar que els jueus, malalts mentals o opositors polítics poguessin reproduir-se.⁶⁸ En el Genocidi Armeni també s'observen atacs i assassinats a dones embarassades per evitar la continuïtat biològica del grup.⁶⁹ Moltes dones i nens eren robades per utilitzar-les de peons, esclaves sexuals o esposes. La majoria de dones i nens patien fam, set, cansament, malalties (tifus, disenteria, còlera) i atacs. Al llarg de les caravanes de la mort, els armenis quedaven cada vegada més exposats: anaven descalços i moltes vegades nusos, fet que contribuïa a deshumanitzar-los. Dones i nens dormien a la intempèrie i eren violades a la nit pels gendarmes o tribus que es trobaven a prop del camí. Els nens i vells no podien seguir les caravanes i eren assassinats o morien d'extenuació.

Tal i com mostra Derderian, tot i la violència que experimentarien les dones, irònicament el CUP en els seus inicis duria a terme mesures que afavoririen la situació d'aquestes: educació per a les nenes, reformes en el dret de la família o creació d'organitzacions de dones com la Societat per a l'Avanç de la Dona (*Teali-i Nisvan Cemiyeti*) fundada per la feminista turca i membre del CUP Halide Edib.⁷⁰ Aviat però, tot això quedaria en un no res.

El tipus de maltractament que els historiadors han analitzat més ha estat el físic però s'ha de tenir en compte que les dones també sofrien maltractament psicològic i s'havien d'enfrontar a molts dilemes morals: el fet de perdre els seus familiars, haver d'abandonar els seus fills per tal que no els hi esperés un destí desgraciat com a elles o haver de patir constantment per la seva vida és el que realment romandria en la memòria de les supervivents.⁷¹ Moltes dones es suïcidaven perquè no podien aguantar la pressió i l'estrès que els hi provocava aquella terrible situació.

⁶⁸ VON JOEDEN-FORGEY, Elisa (2013): "Gender and genocide" en BLOXHAM, Donald i MOSES, A. Dirk (ed.): *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford: Oxford University Press, p. 65.

⁶⁹ DERDERIAN, Katharine, *op. cit.*, p. 9 i VON JOEDEN-FORGEY, Elisa, *op. cit.*, p. 65.

⁷⁰ DERDERIAN, Katharine, *op. cit.*, p. 4.

⁷¹ MILLER, Donald E. i TOURYAN MILLER, *op. cit.*, pp. 164 – 166.

L'aspecte que s'ha estudiat més per part de la historiografia des de la perspectiva de gènere han estat les violacions. Les dones armènies no només eren violades pels gendarmes que eren qui en teoria les havia de protegir sinó també per part de trucs i tribus de kurds que estaven prop de la zona de les caravanes. Aquestes violacions moltes vegades incloïen l'assassinat.

Així doncs, la violència cap a les dones va ser específica ja que estava condicionada pel seu gènere. Aquestes van patir una violència més tortuosa que la que van patir els homes, la majoria dels quals van ser assassinats en els inicis del genocidi. Les dones van ser maltractades, violades, obligades a casar-se, van esdevenir esclaves sexuals o peons, van veure els seus fills morir o van haver-los d'abandonar, entre altres calamitats.

2.6. Reconeixement del Genocidi Armeni i debat historiogràfic

Immediatament després dels fets, molts països com França o Rússia van condemnar els fets duts a terme per part de les autoritats turques però el reconeixement internacional oficial que es tractava d'un genocidi no vindria fins cinquanta anys després. El primer país que ho faria seria Uruguai l'any 1965.⁷² L'any 1973 la Comissió de Drets Humans de l'ONU va considerar les matances de la població armènia dutes a terme per part del CUP com el primer genocidi del segle. Serà sobretot a partir del segle XXI quan es produirà una onada de reconeixement del Genocidi Armeni. Actualment, vint-i-nou països reconeixen el Genocidi Armeni per part dels Joves Turcs.⁷³

Actualment, no hi ha una posició unànime a l'hora de reconèixer el Genocidi Armeni. En els darrers 30 anys, sobretot a partir dels anys 80 del segle XX, hi ha una onada que reivindica la memòria d'aquells que van estar sistemàticament silenciats. No només sobre el Genocidi Armeni sinó també, per exemple, de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Les víctimes o parents estretament relacionats amb aquesta van decidir reivindicar la memòria de les persones mortes que havien passat a l'oblit col·lectiu.

Avui en dia, hi ha una gran quantitat de debats historiogràfics oberts sobre el tema de genocidi, no només l'armeni sinó també d'altres i no només sobre genocidis en concret

⁷² El 1965 declaraven el dia 24 d'abril com el "Día de recordación de los mártires armenios en homenaje a los integrantes de esa nacionalidad asesinados en 1915". Llei nº 13.326 de la R. O. d'Uruguai. Primera resolució de reconeixement del Genocidi Armeni a nivell mundial.

⁷³ Alemanya, Argentina, Armènia, Àustria, Bèlgica, Bolívia, Brasil, Bulgària, Canadà, Xile, Xipre, Eslovàquia, Estat de la Ciutat del Vaticà, França, Grècia, Itàlia, Líban, Lituània, Luxemburg, Països Baixos, Paraguai, Polònia, República Txeca, Rússia, Síria, Suècia, Suïssa, Uruguai i Veneçuela.

sinó també al voltant del mateix concepte. Els qui decideixen acceptar que es tracta clarament d'un genocidi amb tot el que el concepte jurídic implica ho demostren a partir d'arguments empírics; en canvi, hi ha altres que demostren també moltes vegades a través d'arguments empírics que realment no es poden qualificar els fets de «genocidi» perquè una de les variants que el defineixen no existeix, bàsicament la intencionalitat, o perquè no hi ha suficients proves (principalment, evidències físiques en documents) que ho puguin corroborar. Això es deu a que van cremar documents després de la derrota turca i, a més, la gran majoria dels arxius turcs encara romanen tancats. Aquests creuen que el genocidi és una mena de conspiració anti-turca de propaganda de desprestigi cap a l'actual Govern turc. Tot i així, a través sobretot de testimonis internacionals diplomàtics, s'evidencia la intencionalitat d'eliminar els armenis per part dels perpetradors a l'hora de cometre els crims.⁷⁴

Al voltant del Genocidi Armeni hi ha un debat obert amb posicions molt polaritzades. Aquest debat ha traspassat el terreny historiogràfic i s'ha estès a la política. L'actual Govern turc segueix no reconeixent el Genocidi Armeni. Tot i així, reconeix que hi va haver una sèrie de matances per part dels turcs cap a la població armènia però també diu que n'hi van haver dutes a terme per part dels armenis contra els turcs. Si el Govern Turc acceptés la realització passada del genocidi, aquest hauria de dur a terme un seguit de compensacions (econòmiques, polítiques, socials) i s'hauria de reelaborar la història de Turquia, fent trontollar el nacionalisme turc construït des de principis del segle XX. Turquia s'ha enfrontat a molts països de la Unió Europea com França o Alemanya quan aquests han decidit reconèixer que les matances comeses per part dels Joves Turcs contra la població armènia han de ser considerades un genocidi. Fins i tot, França va aprovar un projecte de llei que volia penalitzar la negació del Genocidi Armeni, tal i com es fa avui en dia a Alemanya quan es nega l'Holocaust.⁷⁵

D'altra banda, la historiografia que reconeix els fets s'ha posat d'acord en considerar que el Genocidi Armeni és el primer genocidi modern i també amb el número de morts: un milió d'armenis.⁷⁶ Alguns autors creuen que van morir més armenis i altres menys però no neguen que els fets hagin de ser qualificats com un «genocidi». Contràriament, de la mateixa manera que hi ha historiadors que neguen l'existència de

⁷⁴ KRAMER, Alan, *Dynamic of Destruction, op. cit.*, p. 148.

⁷⁵ "El reconocimiento del genocidio armenio empezó en Uruguay", *BBC*, [http://www.bbc.com/mundo/noticias/2012/01/120124_armenia_uruguay_ar.shtml] (consultada el 12 de març de 2017)

⁷⁶ *Ibid.*, p. 150.

l'Holocaust durant la Segona Guerra Mundial, hi ha una part de la historiografia que nega els fets ocorreguts a l'Imperi Otomà entre 1915 i 1923 o no qualifica les massacres produïdes per part del CUP com un «genocidi». Hi ha altres historiadors que consideren que l'Holocaust és l'únic genocidi real de la història. Segueixen el mateix model que aquells que creuen que l'únic feixisme real va ser el d'Itàlia i les altres experiències com el cas d'Alemanya o Espanya no poden ser qualificats de «feixistes» sinó nazisme i franquisme, respectivament.

El govern turc diu que la intencionalitat no va existir per part del govern del CUP i, en conseqüència, no pot ser considerat un genocidi. També reconeix algunes matances d'armenis però no en tal magnitud com per assolir la categoria de «genocidi». A més, ho justifica dient que la intencionalitat no existia. Així mateix, s'acusa els armenis de matar a turcs. Aquesta línia negacionista ja es va adoptar des de la instauració de la República a Turquia amb Kemal Atatürk al capdavant. La presència d'alguns diplomàtics aliats i també la manifestació pública de la intencionalitat d'alguns líders en temps del genocidi mostren que realment els fets contra la població armènia tenien una intenció clara i definida.⁷⁷

En els darrers anys, Turquia ha volgut entrar a la Unió Europea i una de les causes per la qual se li ha negat l'accés ha estat degut a la seva negació del Genocidi Armeni. Així doncs, tot i que fa més de cent anys que el Genocidi Armeni va tenir lloc, encara continua essent un tema de debat no només en l'àmbit historiogràfic sinó també polític.

⁷⁷ Akçam mostra com Talaat Paşa va dir “The intention of the deportation ins annihilation” en AKÇAM, Taner, *op. cit.*, p. 168. També hi ha el testimoni de Mordtmann, cònsol alemany general a Istanbul. Talaat Paşa va dir-li “What we are talking about...is the elimination of Armenians”. AKÇAM, Taner, *op. cit.*, p. 156.

3. Conclusions

Després de fer una anàlisi sobre diferents aspectes relacionats amb el Genocidi Armeni, es poden extreure algunes conclusions. En primer lloc, a partir de l'anàlisi sobre la definició de «genocidi», es pot considerar que les matances armènies per part del CUP entre 1915 i 1923 entren dins aquesta categorització. Tot i les limitacions de la definició i la falta de documents per acabar de confirmar la intencionalitat per part dels perpetradors, a través dels testimonis orals i diplomàtics s'observa la clara intencionalitat d'aquests. Tot i aquesta realitat, el Govern turc ha negat sistemàticament l'existència d'una intenció per part del CUP i ha potenciat un discurs totalment antagònic.

Actualment, el debat al voltant del Genocidi Armeni està totalment polititzat. Negar-ho forma part d'una determinada visió política, és a dir, quan es surt d'aquesta i s'observen els fets de manera objectiva es percep clarament que es tracta d'un genocidi. El reconeixement de les matances, del número de víctimes i, sobretot, que es tracta d'un genocidi amb totes les seves implicacions comportaria repercussions econòmiques, polítiques, territorials, socials i morals en detriment dels turcs, a més d'un col·lapse en el discurs polític i històric de la nació turca.

Els descendents d'aquells que van sobreviure a les massacres reivindiquen a través d'activistes, professors o intel·lectuals el reconeixement per part de diferents estats del Genocidi Armeni i pressionin així a l'actual Govern turc. Algunes persones han defensat públicament el reconeixement del Genocidi Armeni i han patit les pitjors conseqüències: és el cas de Hrant Dink, periodista turc d'origen armeni que defensava que s'havia de reconèixer per part de Turquia les atrocitats comeses contra el poble armeni. Per aquestes afirmacions i altres manifestacions va ser condemnat per part del Govern turc. Seria assassinat l'any 2007. Un altre cas és el de l'escriptor turc Orhan Pamuk, guanyador del Premi Nobel de Literatura l'any 2006, que faria unes declaracions en les quals reconeixia l'assassinat de trenta mil kurds i un milió d'armenis per les quals va ser processat per part del Govern Turc. També cal destacar el paper de grups de música com *System of a Down*.

Tot i així, els factors geopolítics i geoestratègics juguen un paper molt rellevant i el reconeixement del genocidi comportaria una tensió i alteracions de les relacions internacionals establertes. Alguns governs com el dels EEUU o Israel no acaben de posicionar-se a favor o en contra l'existència del Genocidi Armeni ja que podria comportar problemes en les relacions amb Turquia. Tot i que el *lobby* armeni a EEUU és molt potent també ho és el turc. Per altra banda, els intents per part de Turquia d'entrar a

la Unió Europea han estat fallits a causa, en bona mesura, de no reconèixer els fets com un genocidi.

En segon lloc, s'ha de tenir en compte que el context bèl·lic que va aportar la Primera Guerra Mundial va proporcionar els instruments i l'escenari necessaris per poder dur a terme un genocidi, de la mateixa manera que la Segona Guerra Mundial també el proporcionaria a l'Alemanya nazi per poder dur a terme l'Holocaust.

És evident però que abans de realitzar el crim s'havia hagut de construir la imatge de l'enemic sobre el qual dur a terme aquestes accions. La vinculació de l'enemic intern, els armenis, amb l'enemic extern, bàsicament el rus, va aconseguir, juntament amb el context bèl·lic, crear un subjecte-grup que ja havia estat marginat i atacat des de feia anys però que ara es podia deportar i eliminar sistemàticament amb una simple justificació.

En tercer lloc, la perspectiva de gènere ha aportat una visió diferent i poc tractada del Genocidi Armeni. El tracte cap als armenis va ser diferent entre el sexe masculí i femení. La desestructuració social del grup provocada per l'assassinat immediat de la població masculina armènia va deixar en una posició indefensa la resta del grup format bàsicament per dones, nens i vells. Els testimonis orals recollits a partir dels supervivents de les caravanes de la mort mostren aquesta realitat de gènere segregat i tractat segons la seva condició i corroboren també la intencionalitat reflectida en els gendarmes que obeïen les ordres provinents de les esferes estatals superiors que els guiaven cap al seu fatal destí.

Així doncs, tal i com s'ha demostrat, el Genocidi Armeni no podrà ser estudiat de manera efectiva fins que no es permeti l'accés, fins a l'actualitat prohibit, a la informació que es troba en els arxius turcs. A més, mentre Turquia es segueixi mantenint en una posició política ultranacionalista no es podrà dur a terme un debat real sobre el Genocidi Armeni.

4. Bibliografia

AKÇAM, Taner (2004), *From empire to republic: Turkish nationalism and the Armenian genocide*, Londres: Zed Books.

—— (2006), *A Shameful Act: the Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility*, Nova York: Metropolitan Books.

—— (2012), *The Young Turks' Crime against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton: Princeton University Press.

BELLAMY, Alex J. (2012): *Massacres & Morality. Mass Atrocities in an Age of Civilian Immunity*, Oxford: Oxford University Press.

BLOXHAM, Donald (2005): *The Great Game of Genocide. Imperialism, Nationalism and the Destruction of the Ottoman Armenians*, Nova York: Oxford University Press.

BLOXHAM, Donald i GERWARTH, Robert (2011): *Political Violence in Twentieth-Century Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

BLOXHAM, Donald i MOSES, A. Dirk (ed.) (2013): *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford: Oxford University Press.

BJØRNLUND, Matthias (2009): “A fate worse than dying: Sexual violence during the Armenian Genocide”, en HERZOG, D. (ed.): *Brutality and Desire. War and Sexuality in Europe's Twentieth Century*, Londres: Palgrave Macmillian UK, pp. 16 – 58.

BRUNETEAU, Bernard (2006), *El siglo de los genocidios: violencias, masacres y procesos genocidas desde Armenia a Ruanda*, Madrid: Alianza Editorial.

DADRIAN, Vahakn (1995), *The History of Armenian Genocide: Ethnic Conflicts from the Balkan to Anatolia to the Caucasus*, New York: Berghahn Books.

DERDERIAN, Katherine (2005): “Common Fate, Different Experience: Gender-Specific Aspects of the Armenian Genocide, 1915-1917”, *Holocaust and Genocide Studies*, vol. 19, n°1, pp. 1 – 25.

ELROZA, Antonio (2012), “Genocidios”, *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea*, nº10.

GELLATELY, Robert i KIERNAN, Ben (eds.) (2003): *The Specter of Genocide. Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.

GERLACH, Christian (2010): *Extremely violent societies. Mass violence in the Twentieth-Century World*, Cambridge: Cambridge University Press.

GRANOVSKY, Súlím (2014), *El Genocidio Silenciado: Holocausto del pueblo armenio*, Buenos Aires: Ediciones Continente.

HINTILIAN, George (2003), “El genocidio armenio”, *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*, nº10, pp. 65 – 94.

HOVANNISIAN, Richard G. (ed.) (1992), *The Armenian Genocide: History, Politics, Ethics*, London: MacMillan.

IHRIG, Stefan (2016): *Justifying Genocide. Germany and the Armenians from Bismarck to Hitler*, London: Harvard University Press.

KÉVORKIAN, Raymond (2006), *Le Génocide des Arméniens*, París: Odile Jacob.

—— (2011), *The Armenian Genocide. A Complete History*, New York: I. B. Tauris.

KRAMER, Alan (2007): *Dynamic of Destruction. Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford: Oxford University Press

—— (2009): “Asesinatos en masa y genocidio entre 1914 y 1945: un intento de análisis comparativo”, *Ayer*, nº 76, pp. 177 – 205.

LABAN HINTON, Alexander (2012): “Critical Genocide Studies”, *Genocide Studies and Prevention*, vol. 7, 1.

LEMKIN, Raphael (1944): *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation. Analysis of Government. Proposals for Redress*, Washington D. C.: Carnegie Endowment for International Peace.

LÖWY, Michael (1996): “La dialéctica de la civilización: barbarie y modernidad en el siglo XX”, *Revolta global*. Recuperat de [\[http://revoltaglobal.cat/IMG/pdf/Barbarie_y_modernidad_en_el_siglo_XX-lowy.pdf\]](http://revoltaglobal.cat/IMG/pdf/Barbarie_y_modernidad_en_el_siglo_XX-lowy.pdf) (consultada el 13 de març de 2017)

MILLER, Donald E. i MILLER, Lorna Touryan, (1993): *Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide*, Berkeley: University of California Press.

MOSSE, George L. (2016): *Soldados caídos: la transformación de la memoria de las guerras mundiales*, Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

MORENTE, Francisco i RODRIGO, Javier (eds.) (2014): *Tierras de nadie. La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias*, Granada: Comares Historia.

MORGENTHAU, Henry (1918): *Secrets of the Bosphorus*, Londres: Hutchison.

— (1974): *The murder of a nation*, New York: Armenian General Benevolent Union of America.

PÉREZ TRIVIÑO, José Luís (2013): “Genocidio”, *Eunomía. Revista en cultura de la Legalidad*, 5, pp. 232 – 239.

— (2017): *Los genocidios del siglo XX*, Barcelona: UOC.

RODRIGO, Javier (ed.) (2014), *Políticas de la violencia. Europa, siglo XX*, Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

— (2014): “Dark, bloody and savage: Twentieth-century European violence and its narratives”, *Culture & History Digital Journal*, 3.

SHAW, Martin (2015): *What is Genocide?*, Cambridge: Polity Press.

TERNON, Yves (1977): *Les Arméniens: histoire d'un génocide*, París: Editions du Seuil, 1977.

TRAVERSO, Enzo (2011): “Historiografía y memoria: Interpretar el siglo XX”, *Aletheia*, vol. 1, 2, 15 pàgs.

—— (2013): “Memoria y conflicto. Las violencias del siglo XX”, CCCB. Recuperat de [http://www.cccb.org/rsc_gene/traverso.pdf] (consultada el 13 de març de 2017).

VEIGA, Francisco (2006): *El turco: Diez siglos a las puertas de Europa*, Barcelona: Debate.

